

Tomasz Homa SJ, Łukasz Bandoła, Katarzyna Daraż-Duda

Naród. Społeczeństwo. Kultura.

Kraków 2011

Tomasz Homa SJ, Łukasz Bandoła, Katarzyna Daraż-Duda

Naród. Społeczeństwo. Kultura.

Recenzja naukowa

Dr hab. Stanisław Sroka - prof. Akademii Ignatianum w Krakowie

Wydawnictwo EPISTEME

ISBN 978-83-7759-002-7

Copyright by: autorzy tekstów

Copyright by: Wydawnictwo EPISTEME

Edycja: Katarzyna Daraż-Duda

Projekt okładki i skład: Roman Turowski

Projekt okładki na podstawie drzeworytu sztorcowego:

Emerich Greguss, *Zigeunerconcert im Wald*, Leipzig 1880 r.

Wydawnictwo EPISTEME – Kraków 2011

SPIS TREŚCI

<i>Andrzej Gielarowski</i>	
CZŁOWIEK I PRAGNIENIE. PODMIOT KULTURY W REFLEKSJI RENÉ GIRARDA	11
<i>Piotr Mazur</i>	
STRUKTURA ONTYCZNA OSOBY LUDZKIEJ – UJĘCIE KLASYCZNE	31
<i>Krzysztof Cierlikowski</i>	
M. HEIDEGGER I F. NIETZSCHE. SPÓR O ROZUMIENIE NIHILIZMU	47
<i>Joanna Konik</i>	
EMILA FRANTIŠKA BURIANA PRÓBY OKREŚLENIA MIEJSCA MUZYKI W ESTETYCE FILMOWEJ	67
<i>Paweł Taranczewski</i>	
O JANIE BŁOŃSKIM – WSPOMNIENIE	85
<i>Jerzy Zabawa</i>	
JĘZYK I TECHNIKA – PERSPEKTYWY BADAŃ TECHNO- LINGWISTYCZNYCH I DYDAKTYKI JĘZYKÓW SPECJALIS- TYCZNYCH NA WYŻSZYCH UCZELNIACH TECHNICZNYCH	93
<i>Joanna Paździo</i>	
CZYTANIE W „ERZE MARCONIEGO”	107
<i>Kamil Pelczar</i>	
„KOLONIALIZM PRENATALNY” – MIEJSCE CZŁOWIEKA I JEGO GODNOŚCI W KONTEKŚCIE ROZWOJU SZTUCZNYCH TECHNIK REPRODUKCYJNYCH	119
<i>Lukasz Lichter</i>	
KATARZY W LANGWEDOCJIN - RYS HISTORYCZNY PROBLEMU	131
<i>Katarzyna Daraż-Duda</i>	
STAROBRZĘDOWCY W POLSCE – RELIGIA, TRADYCJA, OBYCZAJE	151

<i>Marcin Szewczyk</i>	
ROMANIPEN – PODSTAWA FUNKCJONOWANIA ROMÓW WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE	177
<i>Edyta Lechwar-Wierzbicka</i>	
UNIKATOWA WSPÓŁZALEŻNOŚĆ. POWIĄZANIA POLSKO-BELGIJSKIE W OBSZARZE POLITYKI, GOSPODARKI SAMORZĄDU I KULTURY W I POŁOWIE XX WIEKU	197
<i>Sebastian Lipowski</i>	
OBYWATEL PAŃSTWOWIEC CZYLI SANACJI KONCEPCJA WYCHOWANIA PAŃSTWOWEGO	211
<i>Tomasz Homa</i>	
KULTURA PARTYCYPACJI – AKTYWNOŚĆ OBYWATELSKA MIĘDZY TEORIĄ A PRAKTYKĄ PRÓBA TYPOLOGII	225
<i>Katarzyna Orecka</i>	
EMANCYPANTKI I SOCJALISTKI. DWIE DROGI DO RÓWNOUPRAWNIENIA KOBIEC W GALICJI	245
<i>Piotr Bałaban</i>	
DIALOG JAKO METODA POKOJOWEGO ROZWIĄZYWANIA SPORÓW O CHARAKTERZE PŁACOWYM W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM	257
<i>Krzysztof Daniel</i>	
DYSKREDYTACJA W POLSKICH WYBORACH PO 1989 ROKU	275
<i>Małgorzata Kmak</i>	
PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I INNOWACYJNOŚĆ W POLITYCE ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO	291
<i>Michał Apollo</i>	
WSPINACZKA WYSOKOGÓRSKA, NAJWYŻSZA FORMA TURYSTYKI WYSOKOGÓRSKIEJ – WIELOASPEKTOWY FENOMEN	317

Tomasz Homa
Akademia Ignatianum w Krakowie

KULTURA PARTYCYPACJI – AKTYWNOŚĆ OBYWATELSKA MIĘDZY TEORIĄ A PRAKTYKĄ PRÓBA TYPOLOGII¹

Wstęp

Wieloaspektowa rzeczywistość *społeczeństwa obywatelskiego*² oraz tworzonej przezeń *przestrzeni publicznej* to konstytutywnie zarówno „podstawowy horyzont” artykułowania *aktywności obywatelskiej* oraz kształtowania właściwej jej *kultury partycypacji*, jak i „warunek możliwości” ich urzeczywistniania. Budowane przez tego rodzaju społeczeństwo „środowisko” inicjatyw i organizacji pozarządowych, stanowiące jeden z podstawowych przejawów obywatelskiej wolności, i postrzegane jako pewna całość pomimo wielości i nierzadko odmienności form występującej w nim samoorganizacji, bywa różnie określane. Sygnalizowana, strukturalna i terminologiczna wielopostaciowość zdaje się dobrze oddawać jego podstawową specyfikę, mianowicie, wewnętrzne zróżnicowanie tego sektora. Dywersyfikację, której specyfikę – pośród terminów próbujących oddać jej naturę – w sposób szczególnie trafny, jakkolwiek nie wyłączny, wyrażać będą sformułowania: „trzeci sektor”, a także: „sektor non-profit”.

---

1 Niniejszy szkic jest zaktualizowaną i poszerzoną wersją tekstu, który pierwotnie stanowił część opublikowanego w języku angielskim eseju zatytułowanego: *Non-governmental Organizations and Initiatives in the Public Sphere of the Civil Society in Poland after 1989*, [w:] M. Baran, M. Babik (editors), *Organized Civilization*, Wydawnictwo WAM – Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Kraków 2008, s. 139-194.

2 Interesującą próbę wypracowania definicji operacyjnej społeczeństwa obywatelskiego, jako definicji posiadającej charakter strukturalno-normatywny, odnoszącej się do cech strukturalno-rezydualnych oraz norm kulturowo-społecznych, przedstawia Piotr Gliški. Por. P. Gliški, *Przemiany sektora obywatelskiego po roku 2000 – analiza porównawcza wybranych wyników badań empirycznych*, [w:] P. Gliški, B. Lewenstein i A. Siciński, red., *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: III sektor i wspólnoty lokalne w jednoczącej się Europie*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2004, s. 57-79. Przywołana charakterystyka – por. tamże, s. 59. Równie inspirującą propozycję zoperacjonalizowania pojęcia społeczeństwa obywatelskiego przedstawia także Jan Herbst [w:] J. Herbst, *Oblicza społeczeństwa obywatelskiego*, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, Warszawa 2005.

Określenie „trzeci sektor”, to termin stosowany w odniesieniu do szeroko rozumianej inicjatywy obywatelskiej. Nawiązuje on „do podziału aktywności społeczno-gospodarczej nowoczesnych państw demokratycznych na trzy sektory. Według tej typologii pierwszy sektor to administracja publiczna, drugi sektor to sfera biznesu, czyli wszelkie instytucje i organizacje, których działalność jest nastawiona na zysk, nazywany też sektorem prywatnym, zaś trzeci sektor organizuje życie obywatelskie. Określanie tego sektora mianem „trzeci” nie stanowi próby hierarchizacji, lecz pozwala na systematyzowanie poszczególnych obszarów aktywności – publicznej, społeczno-ekonomicznej i obywatelskiej – w państwie”³.

Obok wspomnianego powyżej określenia można spotkać również zwrot „sektor non-profit”. Występuje on zarówno w debacie publicznej i publicystyce dotyczącej szeroko rozumianego społeczeństwa obywatelskiego, jak i w fachowej literaturze przedmiotu.

W pierwszym przypadku termin ten używany jest raczej w charakterze kwalifikatora czy też niekiedy wręcz synonimu inicjatyw, organizacji i instytucji, których różnorodne działania – z punktu widzenia formalnego – nie są nastawione na osiąganie zysków.

Natomiast jako *terminus technicus* pojęcie to zawiera określone kryteria pomiaru instytucjonalnej infrastruktury społeczeństwa obywatelskiego, pozwalające na wyodrębnienie różnorodnych form aktywności obywatelskiej spośród innych, funkcjonujących w przestrzeni społecznej. W tym znaczeniu było ono używane między innymi w ramach międzynarodowego programu naukowego „The Johns Hopkins Comparative Non-profit Sector Project”, w którym w drugiej połowie lat 90-tych ubiegłego wieku uczestniczyła również Polska.

Organizacje i instytucje pozarządowe stanowiące tkankę tak rozumianego „sektora” powinny charakteryzować się następującymi cechami: wyrazistością i trwałą strukturą organizacyjną, strukturalną niezależnością od władz publicznych, charakterem niezarobkowym, samorządnością i dobrowolnością⁴.

Tak złożona – i na swój sposób „wielobarwna” ideowo, organizacyjnie oraz zadaniowo – rzeczywistość obywatelskiej aktywności, znajdująca swój wyraz w jej, sygnalizowanej już, strukturalnej i terminologicznej wielopostaciowości, pozwala na budowanie różnych typologii

---

3 Ministerstwo Polityki Społecznej, Program Operacyjny Społeczeństwo Obywatelskie. Narodowy Plan Rozwoju 2007-2013. Projekt, Warszawa, wrzesień 2005, s. 16.

4 Por. E. Leś, S. Nałęcz, J.J. Wygnański, S. Toepler, L.M. Salamon, *Sektor Non-Profit w Polsce. Szkic do portretu*, The Johns Hopkins University, Instytut Studiów Politycznych PAN, Bank Informacji o Organizacjach Pozarządowych KLON, Warszawa, marzec 2000, s. 2.

klasyfikujących środowiska pozarządowe, a także na dokonywanie pomiaru ich obywatelskości i wyrażanego przez nie cywilizacyjnego rozwoju tak kształtowanych form życia zbiorowego. W konsekwencji zaś, dzięki tego rodzaju zarówno formalnym jak i jakościowym dookreśleniom pozwala również na pełniejsze wydobycie ich *proprium* w szerszym kontekście wielości i różnorodności zorganizowanych form koegzystencji międzyludzkiej – lokalnych wspólnot samorządowych, politycznych wspólnot państwowych, struktur międzynarodowych, itd.

Do istotnych kryteriów pomiaru poziomu rozwoju cywilizacyjnego tychże nowocześnie definiowanych koegzystencji w obszarze kultury obywatelskiej partycypacji (znajdującej swój wyraz we właściwych im formułach publicznego życia społeczno-politycznego) należy między innymi *porządek prawny*.

W niniejszych rozważaniach pragniemy zaproponować jedną z typologii uwzględniających właśnie tak rozumiany próbiez kultury życia zbiorowego. W jej konstruowaniu będziemy się odwoływać do *kryterium struktury formalno-prawnej wyrażonej w aktach prawodawstwa polskiego*.

Inicjatywy „sformalizowane”

Pierwszy i podstawowy podział, możliwy do wyodrębnienia w ramach typologii stosującej *kryterium struktury formalno-prawnej*, stanowi obecność albo brak mniej lub bardziej wyraźnie zarysowanej stałej struktury prawnej określonej inicjatywy istniejącej w przestrzeni publicznej. Pozwala nam on na wyróżnienie inicjatyw *sformalizowanych*, do których należy także część trzeciego sektora, i *niesformalizowanych*, posiadających prawny fundament legitymizujący ich istnienie – gwarancję wolności i praw człowieka i obywatela⁵, lecz nieposiadających usankcjonowanej przez prawodawcę struktury organizacyjnej.

Biorąc pod uwagę pierwszą kategorię możemy mówić, między innymi, o umocowanych prawnie organizacjach *pozarządowych, pożytku publicznego*, a także ich przedstawicielstwach. Natomiast w przypadku drugiej będziemy mieli do czynienia z *indywidualną aktywnością obywatelską oraz z grupami nieformalnymi*.

---

5 Por. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Art. 5.

Organizacje „pozarządowe”

Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r., definiuje *organizacje pozarządowe* jako instytucje: „niebędące jednostkami sektora finansów publicznych w rozumieniu przepisów o finansach publicznych, i niedziałające w celu osiągnięcia zysku, osoby prawne lub jednostki nieposiadające osobowości prawnej utworzone na podstawie przepisów ustaw, w tym fundacje i stowarzyszenia, z zastrzeżeniem ust. 4”⁶.

Przywołana Ustawa, wprowadzając do polskiego prawodawstwa pojęcie „organizacji pozarządowych”, dookreśliła prawnie pewną kategorię „aktorów życia społecznego”, których możliwość zaistnienia i działania gwarantowana jest przez Artykuł 12 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁷, zaś procedury funkcjonowania określają stosowne uregulowania. Do kluczowych aktów prawnych w tym zakresie będą należeć: Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach, (Dz. U. 1984, Nr 21, poz. 97, z późniejszymi zmianami), a także Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. – *Prawo o stowarzyszeniach* (tekst jednolity: Dz. U. nr 79, poz. 855 z 31 maja 2001 r., z późniejszymi zmianami).

Dzięki tej inicjatywie ustawodawczej, zainicjowanej w 1995 r., a posiadającej swoje zwieńczenie w uchwalonej osiem lat później *Ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, polski sektor pozarządowy, oprócz wspomnianego umocowania prawnego, otrzymał również własną *sui generis* „konstytucję” regulującą inicjatywę obywatelską i jej relacje do administracji publicznej w zakresie działalności pożytku publicznego i wolontariatu.

Skalę i dynamikę właściwą temu sektorowi w zakresie inicjatyw sformalizowanych dobrze unaoczniają dane *Podstawowych faktów o organizacjach pozarządowych* za lata 2002-2010.

Według tychże źródeł, 2002 r. „wąsko” rozumiany sektor pozarządowy, mianowicie z wyłączeniem Ochotniczych Straży Pożarnych posiadających formę prawną stowarzyszeń (w 2002 r. było ich 12 468), liczył 36 791 stowarzyszeń i 5 068 fundacji⁸. Natomiast osiem lat później (2010),

---

6 Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, z dnia 24 kwietnia 2003 r., Art. 3, ust. 2.

7 „Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji”. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r., Art. 12.

8 Por. J. Dąbrowska, M. Gumkowska, J. Wygnański, *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych – Raport z badania 2002*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2002, s. 7.

tak definiowany sektor pozarządowy współtworzyło już 71 tys. stowarzyszeń (pomijając 16tys. Ochotniczych Straży Pożarnych) oraz 12 tys. fundacji⁹. Jeśli zaś chodzi dynamikę jego rozwoju, to jak zauważają autorzy *Podstawowych faktów o organizacjach pozarządowych. Raportu z badania 2010*: „W całym kraju rejestruje się rocznie średnio ok. 4 tys. nowych stowarzyszeń i niemal 1 tys. fundacji”¹⁰.

Nadzór nad działalnością organizacji „pozarządowych”

Kontemplowane przez *Ustawę* organizacje „pozarządowe” – biorąc pod uwagę ich działalność statutową – wbrew potocznej opinii, być może inspirującej się stereotypowo rozumianym wymogiem «spontaniczności obywatelskiej» odnośnie do ich tworzenia, funkcjonują w przestrzeni silnie ustrukturyzowanej z punktu widzenia mechanizmów nadzoru ich aktywności. Podlegają one bowiem podwójnemu systemowi kontroli: *wewnętrznemu* – przewidzianemu zarówno przez ustawy, na mocy których zostały założone, jak i własne statuty; oraz *zewnętrznemu* – również prawnie uregulowanemu.

W niniejszym szkicu nie zamierzamy poddawać analizie wszystkie formy mechanizmu nadzoru sformalizowanej w ten sposób aktywności obywatelskiej, uwzględniane przez polskie prawodawstwo. Tytułem egzemplifikacji naszą refleksję ograniczymy tylko do funkcjonowania tychże w ramach jednej z grup NGOs, a mianowicie stowarzyszeń założonych w oparciu o ustawę *Prawo o stowarzyszeniach*, i posiadających osobowość prawną¹¹.

Nadzór wewnętrzny. Najwyższą instancją, statutowo kompetentną do sprawowania nadzoru nad stowarzyszeniem, jest *walne zebranie jego członków*. Tym niemniej, zgodnie z ustawą – *Prawo o stowarzyszeniach*, Art. 11. ust. 3, stowarzyszenie jest obowiązane posiadać również „organ kontroli wewnętrznej”. Jego status dookreśla *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* – Art. 20. ust. 6., definiując go jako: „odrębny od organu zarządzającego i niepodlegający mu w zakresie wykonywania kontroli wewnętrznej lub nadzoru”.

---

9 Por. J. Herbst, J. Przewłocka, *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2010*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2011, s. 10.

10 Por. tamże.

11 Ustawa – prawo o stowarzyszeniach dopuszcza możliwość zakładania również uproszczonej formy stowarzyszenia – „stowarzyszenie zwykłe”, nieposiadające osobowości prawnej. Por. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – prawo o stowarzyszeniach, Art. 40. ust. 1.

Do obowiązków tego „organu” należy monitorowanie bieżącej działalności, przede wszystkim, merytorycznej, organizacyjnej i finansowej. Będąc jedną z postaci strukturalnie określonego urzeczywistniania odpowiedzialności obywateli za podejmowane przez nich inicjatywy, i w tym znaczeniu przejawem *kultury partycypacji*, *de facto* jego rola często bywa niedoceniana i sprowadzana do formalnego minimum.

Nadzór zewnętrzny. Wspomniane *Prawo* definiuje także instytucję nadzoru zewnętrznego, czyli nienależącą do struktur formalnych stowarzyszeń, zwaną „organem nadzorującym”. Jest nim *starosta* właściwy ze względu na siedzibę stowarzyszenia, zaś w przypadku stowarzyszeń jednostek samorządu terytorialnego funkcję tę spełnia *wojewoda*¹².

Zakres ich kompetencji, w tym aspekcie, określa Art. 25. Należy do niego prawo żądania od władz stowarzyszenia przedstawienia odpisów uchwał walnego zebrania swoich członków oraz, w razie konieczności, udzielenia niezbędnych wyjaśnień.

Organizacje „pożytku publicznego”

Przywoływana już wielokrotnie *Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* wprowadza do polskiego prawodawstwa również kwalifikację „działalności pożytku publicznego” i *status* „organizacji pożytku publicznego”, regulując zarazem:

- uzyskiwanie przez organizacje pozarządowe statusu organizacji pożytku publicznego oraz funkcjonowanie organizacji pożytku publicznego;
- prowadzenie działalności pożytku publicznego przez organizacje pozarządowe i korzystanie z tej działalności przez organy administracji publicznej w celu wykonywania zadań publicznych;
- sprawowanie nadzoru nad prowadzeniem działalności pożytku publicznego¹³.

„Organizacja pożytku publicznego”, w odniesieniu do organizacji pozarządowej, to podmiot, który statutowo prowadzi działalność definiowaną przez tę *Ustawę* jako „działalność pożytku publicznego” i spełniając określone w niej wymagania uzyskał *status* organizacji pożytku publicznego,

---

12 Por. Ustawa – Prawo o stowarzyszeniach z dnia 7 kwietnia 1989 r., z późniejszymi zmianami, Art. 8. ust. 5.

13 Por. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Art. 1. ust. 1.

a z nim stosowne prawa i obowiązki.

Nabycie tego *statusu* dokonuje się z chwilą wpisania do Krajowego Rejestru Sądowego „informacji o spełnieniu wymagań, o których mowa w art. 20, na zasadach i w trybie określonym w ustawie z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz. U. z 2001 r. Nr 17, poz. 209 i Nr 110, poz. 1189, z 2002 r. Nr 1, poz. 2 i Nr 113, poz. 984 oraz z 2003 r. Nr 49, poz. 408 i Nr 60, poz. 535)”¹⁴.

Natomiast „działalność pożytku publicznego”, to „działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych określonych w ustawie”¹⁵. Zakres wspomnianych zadań publicznych definiuje Art. 4. Należy zaznaczyć, że działalność pożytku publicznego mogą prowadzić też inne instytucje, nienależące do trzeciego sektora, np. stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego¹⁶. W myśl Art. 3. ust. 4. *Ustawy*, przepisów dotyczących „działalności pożytku publicznego” nie stosuje się do:

- partii politycznych;
- związków zawodowych i organizacji pracodawców;
- samorządów zawodowych;
- fundacji, których jedynym fundatorem jest Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego, chyba że:
  - przepisy odrębne stanowią inaczej,
  - majątek tej fundacji nie jest w całości mieniem państwowym, mieniem komunalnym lub mieniem pochodzącym z finansowania środkami publicznymi w rozumieniu ustawy o finansach publicznych, lub
  - fundacja prowadzi działalność statutową w zakresie nauki, w szczególności na rzecz nauki;
- fundacji utworzonych przez partie polityczne;
- spółek działających na podstawie przepisów o kulturze fizycznej¹⁷.

Podobnie jak stowarzyszenia, także „działalność pożytku publicznego” ze względu na swój charakter podlega określonym formom monitoringu i nadzoru zarówno wewnętrznego jak i zewnętrznego.

Monitoring i nadzór działalności pożytku publicznego

---

14 Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Art. 22. ust. 1.

15 Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Art. 3. ust. 1.

16 Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Art. 3. ust. 3.2.

17 Por. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Art. 3, ust. 4.

Pierwszą formę monitoringu stanowi spoczywający na organizacji pożytku publicznego obowiązek podawania do publicznej wiadomości rocznych sprawozdań merytorycznych i finansowych ze swojej działalności¹⁸. Sposób ich opublikowania musi spełniać warunki „dostępności” w celu zapewnienia możliwości zapoznania się z nimi przez zainteresowane podmioty.

Natomiast drugą umożliwia istnienie Rady Działalności Pożytku Publicznego. Utworzona na mocy Art. 35 *Ustawy*, Rada ta stanowi „organ opiniodawczo-doradczy oraz pomocniczy ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego”¹⁹. Do jej zadań należy zarówno „zbieranie i dokonywanie analizy informacji o dokonywanych kontrolach i ich skutkach”²⁰, jak i uczestniczenie w przeprowadzaniu tychże²¹.

Zgodnie z omawianą teraz *Ustawą*, nadzór nad działalnością organizacji pożytku publicznego, w zakresie prawidłowości korzystania z uprawnień określonych w ustawie – w ścisłym tego słowa znaczeniu – „sprawuje minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego, z zastrzeżeniem ust. 2”²².

Organizacje „przedstawicielskie”

Biorąc pod uwagę istniejące trendy do konsolidowania własnych środowisk, zauważalne od pewnego już czasu wśród organizacji pozarządowych, możemy wprowadzić dalsze uszczegółowienie omawianej typologii. Będzie ono polegało na rozróżnieniu pomiędzy posiadającymi umocowanie prawne instytucjami, które byśmy nazwali „przedstawicielskimi”, określanymi również jako „organizacje parasolowe” – zrzeszającymi instytucje i organizacje pozarządowe według jakiegoś przyjętego kryterium, np. branżowego, terytorialnego lub ideowego i reprezentującymi interesy tych środowisk wobec innych podmiotów życia publicznego – a organizacjami niezrzeszonymi w podobnych strukturach. Klasycznym przykładem tej pierwszej grupy są zwłaszcza różnego rodzaju

---

18 Por. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Art. 23, ust. 1 i 2.

19 Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Art. 35, ust. 1.

20 Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Art. 35, ust. 2., pkt. 4.

21 Por. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Art. 35, ust. 2., pkt. 5.

22 Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Art. 28. ust. 1. Wspomniany w ustawie ust. 2 Artykułu 28 stanowi: „Nadzór nad działalnością organizacji pożytku publicznego, działających w zakresie ratownictwa i ochrony ludności, dotyczący realizacji zleconych zadań publicznych oraz prawidłowości korzystania z uprawnień określonych w ustawie, sprawuje minister właściwy do spraw wewnętrznych”.

krajowe i międzynarodowe federacje, porozumienia i związki stowarzyszeń²³.

Skalę i dynamikę wspomnianego trendu na przestrzeni ostatnich lat, pomijając status prawny tworzonych ciał przedstawicielskich, dobrze ilustrują opublikowane przez Stowarzyszenie Klon/Jawor dane raportów: *Podstawowe fakty o sektorze pozarządowym 2008*, a także *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2010*. Według tego ostatniego, w 2010 r. do federacji, porozumień lub sieci o charakterze ogólnopolskim, branżowym lub regionalnym należało 30% organizacji²⁴. W 2008 r. tego rodzaju przynależność wykazywało 27,5%, zaś w 2006 r. deklarowało ją 34% polskich organizacji pozarządowych²⁵. Natomiast do porozumień międzynarodowych w roku 2008 należało 8% organizacji, podczas gdy w 2006 r. przynależność taką deklarowało 10% organizacji, a w roku 2004 uczyniło to 11% z nich²⁶.

Inicjatywy „niesformalizowane”

Oprócz różnych rodzajów samoorganizacji społeczeństwa, występujących w postaci mniej lub bardziej sformalizowanej, z których zasygnalizowaliśmy tylko formę stowarzyszeniową posiadającą osobowość prawną, istnieje w przestrzeni publicznej szerokie spektrum inicjatyw obywatelskich „niesformalizowanych”. W proponowanej przez nas typologii będziemy zaliczać do nich te przejawy aktywności społecznej, które nie posiadają formalno-prawnej struktury organizacyjnej, co nie oznacza braku uregulowań w zakresie podejmowanych przez nie działań.

Artykułowanie tak rozumianych przedsięwzięć – biorąc pod uwagę aspekt podmiotowy – może przybierać kształt zarówno inicjatyw indywidualnych obywateli jak i działań grup nieformalnych. Natomiast stawiana przez nie różnorodność celów i sposobów ich realizacji sprawia, że mamy tu do czynienia z całym katalogiem możliwych i dopuszczalnych przez prawo działań.

Fakt ten zmusza nas do zastosowania pewnej – z konieczności upraszczającej – schematyzacji. W niniejszych rozważaniach wykorzystamy

---

23 Por. *Ustawa – Prawo o stowarzyszeniach* z dnia 7 kwietnia 1989 r., z późniejszymi zmianami, Art. 22. ust. 1.

24 Por. J. Herbst, J. Przewłocka, dz. cyt., s. 13.

25 Por. *Podstawowe fakty o sektorze pozarządowym 2008*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Portal internetowy organizacji pozarządowych „ngo.pl”, źródło: <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosci/362510.html> [dostęp: 08.07.2011]

26 Por. *Podstawowe fakty o sektorze pozarządowym 2008*, źródło cytowane.

kategoryzację: 1) przyjętą przez autorów projektu *Program Operacyjny Społeczeństwa Obywatelskie – Narodowy Plan Rozwoju 2007-2013*²⁷ oraz 2) co do idei, *de facto* obecną także w raportach na temat wybranych aspektów polskiego społeczeństwa obywatelskiego: *Wolontariat, filantropia i 1%*, przygotowywanych corocznie przez Stowarzyszenie Klon/Jawor²⁸. Zarówno pierwszy jak i drugi dokument analizując indywidualną aktywność obywatelską wyróżnia: wolontariat, filantropię, alokację 1% podatku dochodowego oraz aktywność publiczną.

Oczywiście, każda z przywołanych kategorii aktywności obywatelskiej może występować, irzeczywiście, występuje w przestrzeni publicznej społeczeństwa obywatelskiego zarówno w postaci sformalizowaną, jak i nieformalnej. Centra Wolontariatu, fundacje takie jak Polska Akcja Humanitarna, czy też instytucje typu Caritas, to niektóre z uregulowanych prawnie przejawów tejże aktywności. Tym niemniej – według prowadzonych badań sektora pozarządowego – znaczna część dorosłych Polaków podejmuje tego rodzaju zaangażowania „na rzecz...”, jednak bez formalnego wiązania się z podobnymi strukturami.

Wolontariat

Analiza lat 2001-2010 pod kątem działalności wolontarystycznej rozumianej jako bezinteresowne i dobrowolne poświęcanie własnego czasu *na rzecz jakichś organizacji lub grup, związków lub ruchów społecznych i religijnych*, wskazuje występujące od 2006 roku zmienne zainteresowanie nią wśród dorosłych Polaków²⁹.

Według badań prowadzonych przez środowiska pozarządowe, w 2001 r. liczebność tego rodzaju wolontariuszy wynosiła 10%³⁰. 2002 r. przyniósł jej nieznaczny wzrost do 11,1%³¹. Natomiast zdecydowanym skokiem zaznaczył się 2003 r. – do 16,9% w czerwcu, a następnie do 17,7% w październiku tego

---

27 Por. Ministerstwo Polityki Społecznej, *Program Operacyjny Społeczeństwo Obywatelskie. Narodowy Plan Rozwoju 2007-2013*, dz. cyt., poz. 2.2.2.: „Indywidualna aktywność obywatelska”.

28 Por. przykładowo: M. Gumkowska, *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2005*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2005; A. Baczko, A. Ogrocka, *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2007*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2008; J. Herbst, J. Przewłocka, dz. cyt.

29 Por. A. Baczko, A. Ogrocka, *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2007*, dz. cyt., s. 14.

30 Por. J. Dąbrowska, M. Gumkowska, *Wolontariat i filantropia w Polsce. Raport z badań 2002*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, 3w* 001, 2002, s. 5.

31 Por. J. Dąbrowska, M. Gumkowska, *Wolontariat i filantropia w Polsce. Raport z badań 2002*, dz. cyt., s. 5.

samego roku³². Być może jednym z istotnych impulsów prowadzących do tak znacznego powiększenia grona wolontariuszy był fakt uchwalenia w dniu 24 kwietnia 2003 r. długo oczekiwanej, również przez te środowiska, *Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*.

Ustawa ta wprowadziła do polskiego prawodawstwa definicję wolontariusza jako osoby, która „ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie”³³, usuwając tym samym istniejący aż dotąd brak umocowania prawnego w tym zakresie. Równocześnie stworzyła ona wspomniane już „zasady” określające wymogi i sposoby prowadzenia tego rodzaju działalności³⁴. W ten sposób uporządkowała także poważną część sektora pozarządowego nadając mu jednolite rozwiązania prawne.

2004 r. wykazujący nieznaczny wzrost – na poziomie 18,3%³⁵, zdaje się odzwierciedlać stan ducha wywołany podjętymi w międzyczasie działaniami rządu w stosunku do trzeciego sektora. Zdecydowane ożywienie można natomiast zauważyć w 2005 r., w którym 23,2%, „czyli ok. 6,9 mln dorosłych Polaków zadeklarowało, że w ciągu ostatniego roku poświęciło czas (nie pobierając za to wynagrodzenia) na rzecz organizacji pozarządowych, grup, związków lub ruchów społecznych i religijnych”³⁶.

W stosunku do utrzymującego się na przestrzeni lat 2000-2005 ciągłego wzrostu społeczności wolontariuszy angażujących się na rzecz różnego rodzaju organizacji i grup, 2006 r. z wynikiem 21,9% zostanie zinterpretowany przez autorów Raportu *Wolontariat, filantropia i 1% – Raport z badań 2006* jako »zahamowanie« rozwoju wolontariatu³⁷.

Stan ten zdecydowanie zmienia dane za 2007 r., według których grupa dorosłych Polaków angażujących się w wolontariat na rzecz organizacji lub grup zmniejszyła się drastycznie do poziomu 13,2%³⁸. Fakt ten skłoni autorów raportu *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2007* do konstatacji, iż: „Niestety, okazało się, że różnica dwóch punktów procentowych nie była chwilową fluktuacją w granicach błędu statystycznego, lecz pierwszym

---

32 Por. J. Dąbrowska, M. Gumkowska, J. Wygnański, *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2003*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, 3w* 001, 2003, s. 5.

33 Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Art. 2. ust. 3.

34 Por. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dział III – Wolontariat, Art. 42-50.

35 Por. M. Gumkowska, J. Herbst, J. Wygnański, *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2004*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, 3w* 001, 2004, s. 3.

36 M. Gumkowska, *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2005*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2005, s. 7.

37 Por. M. Gumkowska, J. Herbst, *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2006*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2007, s. 6.

38 Por. A. Baczko, A. Ogrocka, *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2007*, dz. cyt., s. 14.

crokiem w kierunku kryzysu wolontariatu, który znalazł odbicie w wynikach badania z 2007 roku (...) Omawiana tendencja jest bardzo niepokojąca – **zdiagnozowana w trakcie ostatniego badania skala aktywności wolontarystycznej Polaków niebezpiecznie zbliża się do stanu z 2001 i 2002 roku**³⁹.

2008 r. przyniesie dalsze pogłębianie się obserwowanego trendu kryzysowego, plasując tego rodzaju zaangażowanie na poziomie 11,3%, i osiągając stan porównywalny z 2002 r. Natomiast dane za lata 2009 i 2010 zdają się nie tylko wskazywać na zatrzymanie trendu spadkowego w tym sektorze wolontariatu, lecz także żywić ostrożną nadzieję na jego przezwyciężanie. Istotnie, w 2009 r. zostanie odnotowany po raz pierwszy od 2006 r. wprawdzie nieznaczny i mieszczący się w granicach błędu statystycznego, tym niemniej pozytywny sygnał wyrażający się we wzroście zainteresowania wolontariatem na rzecz organizacji i grup, wzroście osiągający poziom 12,9%⁴⁰. Zaś w 2010 r. grupa dorosłych Polaków deklarujących swoje zaangażowanie jako tak rozumiani wolontariusze wyniesie 16%⁴¹.

Dla pełniejszego obrazu skali zaangażowania dorosłych Polaków w wolontariat w analizowanym okresie, *sui generis* dopełnienie, z jednej strony potwierdzające występowanie powyższego trendu, a z drugiej, wskazujące na konieczność jego pogłębionej interpretacji, mianowicie bardziej adekwatnej niż czynią to badania Stowarzyszenia Klon/Jawor, wniosą także badania wolontarystycznego zaangażowania dorosłych Polaków na rzecz społeczności lokalnej lub potrzebujących osób, przeprowadzone przez CBOS.

Istotnie, według danych tychże badań, na pytanie: „Czy w ubiegłym roku pracował(a) Pan(i) dobrowolnie i nieodpłatnie na rzecz swojego środowiska, kościoła, osiedla, wsi, miasta albo na rzecz potrzebujących”, w 2002 r. 19% respondentów udzieli pozytywnej odpowiedzi. Dwa lata później (2004) uczyni to 24%. Zaś w 2006 r. zostanie odnotowany nieznaczny spadek na poziom 23%, który w 2008 r. osiągnie poziom 20%⁴². Natomiast w 2010 r., według danych CBOS zawartych w „Raporcie z badań BS 62/2011”, swoją deklarację zaangażowania w wolontariat *na rzecz, czy też w ramach* organizacji i instytucji, złoży 27%⁴³. Tym samym wyznaczana przez

39 Tamże, s. 14-15.

40 Por. *Aktywność obywatelska – szanse i bariery*, „Biuletyn Forum Debaty Publicznej”, nr 4, maj 2011, s. 16.

41 Por. J. Przewłocka, *Zaangażowanie społeczne Polaków w roku 2010: wolontariat, filantropia, 1%*. Raport z badań, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2011, s. 13.

42 Por. Polacy o swojej aktywności społecznej, Komunikat z badań BS 20/2008, B. Wciórka, oprac., Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa, luty 2008, s. 2.

43 Por. *Aktywność społeczna Polaków – poziom zaangażowania i motywacje*, Komunikat z badań BS 62/2011, M. Hipsz, K. Wądołowska, oprac., Centrum Badania Opinii Społecznej,

te dane krzywa zaangażowania wolontarystycznego, pomimo różnicy do co wartości procentowych będzie zasadniczo zbieżną z krzywą wyznaczaną przez badania Stowarzyszenia Klon/Jawor.

Tym niemniej, powyższa zbieżność potwierdzająca występowanie fenomenu noszącego znamiona zarówno kryzysu określonej formy wolontariatu, jak i jego przezwyciężania, nie upoważnia do bezkrytycznego podzielenia wniosków wyciąganych z tego faktu przez autorów raportów *Wolontariat, filantropia i 1%*. Tego rodzaju zasadność zdaje się bowiem podważać dokonane w powyższych badaniach zawężenie analiz całej wolontarystycznej działalności dorosłych Polaków do jednego z jej obszarów, mianowicie *zaangażowania na rzecz organizacji lub grup*. Zawężenie istotnie modyfikujące obraz postaw wolontarystycznych w polskim społeczeństwie. Wymownym tego przykładem będzie fakt, iż według danych dopiero co przywołanego raportu CBOS *Polacy o swojej aktywności społecznej*, w tymże samym 2010 r., na pytanie dotyczące poświęcenia wolnego czasu na dobrowolną i nieodpłatną pomoc/pracę na rzecz innych w ciągu ostatnich 12 miesięcy, biorąc pod uwagę działania podejmowane **indywidualnie**, a nie w ramach jakiejś organizacji czy instytucji, pozytywną odpowiedź na tak sformułowane pytanie wyrazi aż 80% ankietowanych⁴⁴.

Fakt ten każe w sposób bardziej kompleksowy spojrzeć na problematykę wolontariatu wśród dorosłych Polaków, niż czynią to autorzy raportów Stowarzyszenia Klon/Jawor. Innymi słowy, każe z równą uwagą poddać analizie nie tylko **skalę zaangażowania w działalność wolontarystyczną w jej całościowym ujęciu** (to znaczy realizowaną zarówno *w ramach czy na rzecz organizacji, jak i indywidualnie*), lecz także *środowiskowy kontekst jej urzeczywistniania* z punktu widzenia wpływu tychże środowisk na *uaktywnianie* jak i *thumienie* tego rodzaju działalności. Kontekst, który w przypadku badań Stowarzyszenia Klon/Jawor w sposób zasadniczy zdaje się być warunkowany właśnie przez owe organizacje i grupy, na rzecz których podejmowane były tego rodzaju zaangażowania. W tym znaczeniu diagnozowany fenomen skłania do postawienia pytania: *czy i jeśli tak, to w jakim wymiarze* „kryzys wolontariatu” drugiej połowy pierwszej dekady XXI w. nie był *de facto* również – a może nawet „bardziej” – swego rodzaju papierkiem lakmusowym kryzysu toczącego organizacje i grupy, na rzecz których był świadczony, niż samego ducha bezinteresowności i poświęcenia na rzecz innych.

Warszawa, maj 2011, s. 9.

44 Por. *Aktywność społeczna Polaków – poziom zaangażowania i motywacje*, Komunikat z badań BS 62/2011, dz. cyt., s. 1.

Filantropia

Działalność określana tym terminem posiada w Polsce wielowiekowe tradycje sięgające swoimi korzeniami XII stulecia – fundacje biskupie pierwszych szpitali. Dzisiaj, jej najczęściej stosowaną formą wyrazu są darowizny rzeczowe oraz pieniężne, zaś „obliczami” „dobroczynność” i „filantropia”.

Jak zauważa E. Leś: „Chociaż najczęściej pojęcia dobroczynności i filantropii traktowane są zamiennie, to oba terminy różnią się istotnie. W judaizmie, chrześcijaństwie i islamie dobroczynność rozumiana jest jako nakaz religijny, akcentujący potrzebę opieki nad najuboższymi. Filantropia natomiast czerpie swoje inspiracje ze świeckiej idei humanitaryzmu: akcentuje potrzebę solidarności z ubogimi współobywatelami w imię braterskiej miłości do drugiego człowieka oraz oznacza wspieranie nauki, oświaty i kultury”⁴⁵.

Ramy prawne umożliwiające tak rozumianej filantropii przekazywanie darowizn rzeczowych lub finansowych określają – w zależności od kategorii potencjalnego darczyńcy – ustawy: z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych. Zaś skalę tego rodzaju indywidualnej aktywności obywatelskiej – dane statystyczne.

Biorąc pod uwagę dane za lata 2001-2010, w zakresie filantropii rozumianej jako przekazywanie darów rzeczowych albo pieniędzy na rzecz organizacji lub inicjatyw społecznych, dane przytaczane przez cytowane już wielokrotnie raporty *Wolontariat, filantropia i 1%*. ..., kształtują się następująco: 2001 – 44%⁴⁶; 2002 – 50%⁴⁷; 2003 – 34,4%⁴⁸; 2004 – 39,2%⁴⁹; 2005 – 41,8%⁵⁰; 2006 – 31,5%⁵¹; 2007 – 25%⁵²; 2010 – 54%⁵³.

45 E. Leś, *Zarys historii dobroczynności i filantropii w Polsce*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2001, s. 17.

46 Por. J. Dąbrowska, M. Gumkowska, *Wolontariat i filantropia w Polsce. Raport z badań 2002*, dz. cyt., s. 10.

47 Por. tamże.

48 Por. J. Dąbrowska, M. Gumkowska, J. Wygnański, *Wolontariat, filantropia i 1%*. Raport z badań 2003, dz. cyt., s. 10.

49 Por. M. Gumkowska, J. Herbst, J. Wygnański, *Wolontariat, filantropia i 1%*. Raport z badań 2004, dz. cyt., s. 8.

50 Por. M. Gumkowska, *Wolontariat, filantropia i 1%*. Raport z badań 2005, dz. cyt., s. 10.

51 Por. M. Gumkowska, J. Herbst, *Wolontariat, filantropia i 1%*. Raport z badań 2006, dz. cyt., s. 6.

52 Por. A. Baczko, A. Ogrocka, *Wolontariat, filantropia i 1%*. Raport z badań 2007, dz. cyt., s. 19.

53 Por. J. Przewłocka, *Zaangażowanie społeczne Polaków w roku 2010: wolontariat, filantropia, 1%*. Raport z badań, dz. cyt., s. 30.

Natomiast według badań filantropii przeprowadzonych przez CBOS i opublikowanych w raporcie *Dobroczynność w Polsce. Komunikat z badań BS 15/2010*, który w odróżnieniu od danych Stowarzyszenia Klon/Jawor, wprowadza uszczegółowiające rozróżnienie między wsparciem finansowym, rzeczowym oraz pracą i/lub usługami na cele dobroczynne⁵⁴, zaangażowanie filantropijne Polaków uchwycone przez tenże raport w latach 2006-2009, będzie się kształtować następująco:

- przekaz pieniędzy na cele dobroczynne: 2006 – 49%; 2007 – 43%; 2008 – 54% i 2009 – 49%.
- przekaz darów rzeczowych na cele dobroczynne: 2006 – 45%; 2007 – 44%; 2008 – 40% i 2009 – 37%.
- przeznaczenie własnej pracy, usług na cele dobroczynne: 2007 – 19%; 2008 – 15% i 2009 – 12%⁵⁵.

Dane te wskazują jednoznacznie na wyraźne spadkowy trend w zakresie wsparcia *rzeczowego* oraz *osobistego zaangażowania* na cele dobroczynne na przestrzeni ostatnich lat. Natomiast biorąc pod uwagę *przekaz pieniędzy na cele dobroczynne*, wykazujący silną fluktuację, odnotowany w 2009 r. spadek o pięć punktów procentowych w stosunku do roku poprzedniego, jak zauważa autor raportu: „może wynikać z bardziej racjonalnego wydatkowania pieniędzy w 2009 r., spowodowanego obawami przed skutkami światowego kryzysu gospodarczego dla naszego kraju”⁵⁶.

Może on jednak, w sposób równie istotny, być także warunkowany obecnością lub też brakiem okoliczności motywujących do złożenia datku, jeśli weźmie się pod uwagę charakter tego rodzaju zaangażowania. Ten bowiem – jak wskazują na to dane raportu *Dobroczynność w Polsce* – jest zasadniczo natury akcyjnej, wyrażającej się w datkach „jedno” lub „kilku razowych” w ciągu roku, a nie stałej, czyli przyjmującej postać wsparcia „wielorazowego”⁵⁷.

Alokacja 1% podatku dochodowego

Możliwość ta, nazywana także „nową formą filantropii indywidualnej”, jakkolwiek prawnie nie można jej w ten sposób kwalifikować, pojawiła się dzięki przywoływanej już *Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 roku*

---

54 Por. *Dobroczynność w Polsce*, Komunikat z badań BS 15/2010, R. Boguszewski, oprac., Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa, luty 2010, s. 2.

55 Por. *Dobroczynność w Polsce*, Komunikat z badań BS 15/2010, dz. cyt., s. 3.

56 *Dobroczynność w Polsce*, Komunikat z badań BS 15/2010, dz. cyt., s. 2.

57 Por. *Dobroczynność w Polsce*, Komunikat z badań BS 15/2010, dz. cyt., Tabela nr 1, s. 3.

o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, wprowadzającej mechanizm pozwalający na dokonanie odpisu kwoty 1% należnego podatku dochodowego od osób fizycznych na rzecz organizacji pożytku publicznego (OPP). Jej „uruchomienie” nastąpiło 1 stycznia 2004 r. Zgodnie z Art. 27 tejże ustawy: „Podatnik podatku dochodowego od osób fizycznych może, na zasadach i w trybie określonym w przepisach odrębnych, przekazać 1% podatku obliczonego zgodnie z odrębnymi przepisami na rzecz wybranych przez siebie organizacji pożytku publicznego”.

Skalę i dynamikę funkcjonowania tego rodzaju rozwiązania wyrażającego wolę przeznaczenia 1% podatku na rzecz wskazanej przez podatnika organizacji pożytku publicznego, w sposób syntetyczny lecz zarazem bardzo wymowny dobrze oddają dane Ministerstwa Finansów na temat tego zagadnienia, zawarte w *Informacji dotyczącej kwot 1% należnego podatku dochodowego od osób fizycznych przekazanych organizacjom pożytku publicznego z rozliczenia za 2010 rok*. Ich zbiorcze zestawienie za lata 2003-20210 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Alokacja 1% na rzecz OPP w latach 2003-2010⁵⁸

Rok rozliczeniowy	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Liczba podatników, którzy przekazali 1% podatku należnego na rzecz OPP	80 320	680 541	1 156 510	1 604 142	5 134 675	7 324 953	8 623 928	10 134 625
% do roku poprzedniego	-	847%	170%	139%	320%	143%	118%	118%
Kwota przekazana na rzecz OPP [w mln zł]	10,4	41,6	62,3	105,4	298,3	381,5	360,9	400,2
% do roku poprzedniego	-	402%	150%	169%	283%	127%	94%	111%

Postępujący wzrost ilości podatników-„darczyńców”, którzy korzystają z możliwości alokacji 1% na rzecz organizacji pożytku publicznego pozwala żywić nadzieję, że ta forma obywatelskiego zaangażowania, przyczyni się zarówno do wymiernego wsparcia środowisk pozarządowych, jak i do rozwijania coraz bardziej „świadomie kształtowanej” *kultury partycypacji*

58 Por. Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych, Informacja dotycząca kwot 1% należnego podatku dochodowego od osób fizycznych przekazanych organizacjom pożytku publicznego z rozliczenia za 2010 rok, s. 5.

w tej sferze sformalizowanej aktywności obywatelskiej, którą reprezentują organizacje pożytku publicznego. Istotnie, wprowadzenie mechanizmu 1% przyczynia się nie tylko do umożliwienia organizacjom pozyskania dodatkowych środków, lecz także do „zwiększenie obecności organizacji w świadomości Polaków”⁵⁹, a dzięki temu także do kształtowania nowej wrażliwości prospołecznej – nowej formuły „troski o...”, która przeżywa w ostatnich latach pewien kryzys swojej „tradycyjnej” formy.

Aktywność publiczna

Pod określeniem tym, lub jemu podobnymi, autorzy – *Programu Operacyjnego Społeczeństwo Obywatelskie* oraz raportów *Wolontariat, filantropia i 1%* – umieszczają zasadniczo wszelkie „inne” rodzaje zaangażowania obywatelskiego w sprawy ważne dla danej społeczności, możliwe do podejmowania w demokratycznym państwie prawa, czyli – z punktu widzenia proponowanej typologii – bez naruszania jego porządku prawnego. Formy wyrażające, z jednej strony, różnorodne „kompetencje obywatelskie” stanowiące swego rodzaju *kapitał* społeczeństwa obywatelskiego, a z drugiej strony, ściśle z nimi skorelowane i już to *implicite*, już to *explicite* artykułowane „poczucie wpływu na życie publiczne tak w wymiarze lokalnym jak i krajowym”. Kontakt z politykami i urzędnikami, udział w wyborach parlamentarnych, samorządowych i referendach, z jednej strony, z drugiej natomiast – gotowość do demonstrowania swoich poglądów, czy też „działania będące wyrazem świadomych wyborów konsumenckich takich jak: *bojkotowanie lub celowe nie kupowanie określonych towarów* (...), a także działania w organizacjach i grupach nieformalnych (*np. w partii politycznej lub grupie obywatelskiej*)”⁶⁰, to niektóre z przejawów tak rozumianej publicznej aktywności. Zaangażowań współtworzących „tkankę” i „klimat” życia społeczno-politycznego – jego formę i jakość.

Pomiar tychże pod kątem skali ich obecności w praktyce życia obywatelskiego polskiego społeczeństwa, według autorów *Diagnozy społecznej 2011*, należy ocenić jako niezadawalający. I to zarówno z punktu widzenia a) kompetencji obywatelskich jak i b) kapitału społecznego.

---

59 J. Przewłocka, Zaangażowanie społeczne Polaków w roku 2010: wolontariat, filantropia, 1%. Raport z badań, dz. cyt., s. 34.

60 A. Baczko, A. Ogrocka, *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2007*, dz. cyt., s. 58.

Biorąc pod uwagę pierwszy ze wspomnianych aspektów publicznej aktywności, analizowany pod kątem: zrzeszania się i pełnienia funkcji w organizacjach, wspólnego działania i pracy dla innych, udziału w zebraniach oraz udziału w wyborach samorządowych, a także akceptacji demokracji i zaufania do ludzi, Antoni Sulek będzie konstatował, iż badanie tych form wyrazu kultury obywatelskiej partycypacji: „pokazuje, jak mało Polacy mają doświadczeń społecznych i obywatelskich, które gromadzi się poprzez działania w organizacjach, uczestnictwo w oddolnych inicjatywach społecznych, w zebraniach publicznych czy wolontariacie”⁶¹.

Natomiast w odniesieniu do zagadnienia kapitału społecznego i jego poziomu w polskim społeczeństwie, analizy Janusza Czapińskiego będą prowadziły go do konkluzji, że: „(...) aktywność polityczna Polaków i – generalnie – aktywność obywatelska (o czym mówią wskaźniki kapitału społecznego) jest bardzo niska”⁶². A także, iż: „Trudno znaleźć obecnie przykłady politycznej i — ogólniej — instytucjonalnej zachęty dla Polaków, poczynając od systemu oświaty, a na parlamencie kończąc, do większego wzajemnego zaufania i większej gotowości do współpracy”⁶³.

W podobnie minorowym tonie, jakkolwiek z większą dozą optymizmu, zostanie zdiagnozowana kwestia *poczucia wpływu na życie publiczne*, będącego istotnym komponentem partycypacji w społeczeństwie obywatelskim, stanowiąca jeden z przedmiotów badań CBOS, opublikowanych w październiku 2010 r. w komunikacie BS/144/2010: *Samorządność w Polsce. Bilans dwudziestolecia*. Również w tym obszarze, według autora komunikatu: „Dwie dekady po przełomowym roku 1989 przekonanie o możliwościach oddziaływania zwykłych obywateli na to, co się dzieje w kraju, podziela tylko ponad jedna trzecia ankietowanych (36%), większość natomiast (60%) wyraża przeciwną opinię. Mimo to odsetek badanych dostrzegających swojego wpływu na sprawy państwa jest najwyższy od roku 1992 (...)”⁶⁴.

---

61 A. Sulek, Doświadczenie, działania dla społeczności i kompetencje obywatelskie, [w:] J. Czapiński, T. Panek, red., *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 30.09.2011, s. 283.

62 J. Czapiński, Identyfikacja i aktywność polityczna, [w:] *Diagnoza społeczna 2011*, dz. cyt., s. 293.

63 J. Czapiński, *Kapitał społeczny*, [w:] *Diagnoza społeczna 2011*, dz. cyt., s. 292.

64 Por. M. Herrmann, oprac., *Samorządność w Polsce. Bilans dwudziestolecia. Komunikat z badań BS/144/2010*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa, październik 2010.

Zakończenie

Powyższa próba typologizacji wielopostaciowej aktywności obywatelskiej obecnej w sferze życia społecznego polskiego społeczeństwa, podjęta według kryterium *porządku prawnego wyrażonego w aktach prawodawstwa polskiego*, stanowi zaproszenie do refleksji zarówno nad polskim kształtem kultury obywatelskiej partycypacji w jej teoretycznym i praktycznym aspekcie, jak również do namysłu nad tworzącym jej prawne ramy polskim prawodawstwem. Podobnie, zaproponowane rozwiązania typologizujące nie roszczą sobie prawa do ani do wyczerpania przyjętego podejścia, ani do uczynienia tego w najlepszy z możliwych sposobów. Stąd też niech będą one potraktowane jako otwarty na krytyczną refleksję i sugestie przyczynek do namysłu zarówno nad ideą kultury obywatelskości ujętej przez pryzmat społeczeństwa obywatelskiego, jak i nad jej historycznie artykułowaną faktycznością.